

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ
ЗАКЛАД « МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

КУРСОВА РОБОТА (ПРОЕКТ)

З дисципліни «Господарський процес»

на тему: «Учасники господарського процесу: процесуальні
права та обов'язки»

Студента Омельчука
Віталія Сергійовича
Курсу IV
групи: ТУбц-8-22-Б₁Пр(4,6зdc)
напряму Право
спеціалізація -
Керівник: Бровко Наталія
Іванівна, д.ю.н., професор
Оцінка: _____
Національна шкала _____
Кількість балів _____ ECTS _____

Члени комісії

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

м. Київ-2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ ТА	
УЧАСНИКІВ СУДОЧИНСТВА.....	5
1.1. Поняття та принципи господарського процесу.....	5
1.2. Класифікація та загальна характеристика учасників господарського процесу.....	8
1.3. Правова природа процесуальних прав та обов'язків учасників.....	9
РОЗДІЛ 2 ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВА УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО	
ПРОЦЕСУ.....	14
2.1. Основні категорії процесуальних прав.....	14
2.2. Права сторін, третіх осіб та представників у господарському процесі.....	16
2.3. Механізми реалізації процесуальних прав та їх гарантії.....	18
РОЗДІЛ 3 ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОБОВ'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ	
ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ.....	21
3.1. Обов'язки сторін та третіх осіб.....	21
3.2. Відповідальність за порушення процесуальних обов'язків.....	24
3.3. Практичні аспекти забезпечення обов'язків учасників у господарському процесі.....	26
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31
ДОДАТКИ.....	33

ВСТУП

Господарський процес виступає важливою складовою системи господарського судочинства та забезпечує ефективний захист майнових та немайнових прав суб'єктів господарювання. У сучасних умовах розвитку економіки та ринкових відносин забезпечення законних прав та інтересів підприємств, установ і організацій набуває особливої актуальності. Однією з ключових складових ефективного судового розгляду є правильне визначення та регламентація прав і обов'язків учасників господарського процесу [4].

Актуальність теми. Тема дослідження «Учасники господарського процесу: процесуальні права та обов'язки» є надзвичайно актуальною, оскільки від того, наскільки чітко визначені права та обов'язки сторін, залежить законність, справедливість та оперативність розгляду господарських спорів. Вивчення цього питання дозволяє зрозуміти не лише теоретичні основи господарського процесу, а й практичні механізми забезпечення прав та обов'язків учасників, що безпосередньо впливає на ефективність господарського судочинства.

Метою даної курсової роботи є комплексне дослідження учасників господарського процесу, їх процесуальних прав та обов'язків, а також аналіз практичних аспектів їх реалізації у сучасному господарському судочинстві України.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

1. Розкрити теоретичні засади господарського процесу та визначити роль учасників судочинства.
2. Дослідити процесуальні права учасників господарського процесу та механізми їх реалізації.
3. Проаналізувати процесуальні обов'язки учасників та відповідальність за їх порушення.
4. Виявити проблемні аспекти реалізації прав і виконання обов'язків учасників господарського процесу та запропонувати шляхи їх вдосконалення.

Об'єктом дослідження є господарський процес та його учасники, а предметом – процесуальні права та обов'язки учасників господарського процесу.

Методологічною основою роботи стали загальнонаукові методи аналізу, порівняння та узагальнення, а також спеціальні методи правового аналізу, системного та структурного підходів до вивчення процесуальних прав і обов'язків.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному дослідженні взаємозв'язку процесуальних прав та обов'язків учасників господарського процесу, що дозволяє виділити практичні аспекти їх застосування та запропонувати шляхи підвищення ефективності господарського судочинства.

Структура курсової роботи визначена логікою дослідження: після вступу представлено три розділи, у яких послідовно розглянуто теоретичні засади господарського процесу, процесуальні права та обов'язки учасників, а також їх практичне застосування. Завершує роботу загальний висновок, у якому підсумовуються результати дослідження та надаються пропозиції щодо вдосконалення регулювання процесуальних прав і обов'язків учасників господарського процесу.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ ТА УЧАСНИКІВ СУДОЧИНСТВА

1.1. Поняття та принципи господарського процесу

Господарський процес є формою здійснення правосуддя у сфері господарських відносин і спрямований на захист майнових і немайнових прав суб'єктів господарювання. Він виступає специфічною частиною цивільного процесуального права, однак має власні особливості, зумовлені характером господарських відносин, специфікою суб'єктного складу та особливостями доказування. На відміну від загальних цивільних процесів, господарський процес регулює спори, що виникають у сфері підприємницької діяльності, державного та комунального управління майном, а також інших суб'єктів господарювання, включаючи юридичні особи різної форми власності [1].

Особливу увагу приділяють тому, що учасники господарського процесу — це не лише сторони спору, але й треті особи, представники сторін, а також державні органи та організації, які можуть мати законний інтерес у справі. Вони наділені процесуальними правами, що дозволяють захищати свої інтереси, та обов'язками, виконання яких гарантує належний порядок судового розгляду.

Крім того, господарський процес відрізняється специфікою доказування: велика увага приділяється документальним доказам, експертним висновкам, фінансово-економічній інформації та іншим матеріалам, що відображають комерційну діяльність сторін. Це зумовлює необхідність високого професійного рівня учасників процесу, а також ретельного дотримання строків і правил подання доказів.

Таким чином, господарський процес виконує ключову функцію в забезпеченні правової визначеності та стабільності у сфері господарських

відносин, поєднуючи захист інтересів конкретних суб'єктів із підтриманням законності та ефективності діяльності судової системи в цілому.

Основними принципами господарського процесу є ключові правила, що визначають організацію, порядок та характер судового розгляду господарських спорів. Дотримання цих принципів забезпечує законність, справедливість, ефективність і передбачуваність господарського судочинства [12].

1. Законність.

Законність передбачає обов'язкове дотримання норм законодавства всіма учасниками процесу, а також судом під час розгляду справи. Вона забезпечує, щоб усі процесуальні дії, рішення та постанови ґрунтувалися на законах і підзаконних актах. Дотримання цього принципу гарантує, що права та обов'язки сторін реалізуються у правовому полі, а судові рішення є обґрунтованими та підлягають виконанню.

2. Рівність сторін.

Принцип рівності сторін забезпечує однакові права і можливості сторін у підготовці та розгляді справи. Кожна сторона має рівний доступ до доказів, може подавати позови, заперечення, клопотання, брати участь у дебатах та впливати на хід процесу. Рівність сторін є фундаментом змагальності процесу та гарантує, що жодна сторона не має надмірних переваг у судовому розгляді.

3. Змагальність.

Принцип змагальності передбачає, що процесуальні дії сторін ґрунтуються на суперництві, де кожна сторона має можливість доводити свою позицію, спростовувати аргументи опонента та подавати докази на підтримку своїх вимог. Це забезпечує об'єктивне встановлення істини у справі, адже суд отримує повну картину обставин спору і може ухвалити рішення на основі всебічного та збалансованого аналізу матеріалів [2].

4. Оперативність та ефективність.

Судовий розгляд у господарському процесі має бути своєчасним і спрямованим на ефективне вирішення спорів. Оперативність є особливо

важливою у господарських спорах, де від швидкості прийняття рішення може залежати фінансова стабільність суб'єктів господарювання, виконання контрактних зобов'язань та підтримка ділового клімату. Ефективність забезпечується також через оптимальне застосування процесуальних норм, чітке регламентування дій учасників та належний контроль суду.

5. Гласність.

Принцип гласності передбачає забезпечення відкритості розгляду справ для сторін, їх представників, а за необхідності — і для громадськості. Це створює умови для прозорості процесу, контролю за законністю та порядком ведення судового засідання, а також підвищує довіру до судової системи. Гласність сприяє також дотриманню етичних стандартів та дисципліни серед учасників процесу [1].

Таким чином, дотримання принципів законності, рівності, змагальності, оперативності та гласності є фундаментальною основою господарського процесу. Вони забезпечують справедливе, об'єктивне та ефективне вирішення господарських спорів, захист прав та законних інтересів суб'єктів господарювання і сприяють розвитку стабільного правового середовища у сфері господарської діяльності.

Ці принципи формують правове середовище, у якому реалізуються процесуальні права та виконуються обов'язки учасників господарського процесу. Вони забезпечують гарантії рівності сторін у доступі до суду, створюють умови для справедливого та об'єктивного розгляду спорів, а також формують механізми захисту законних інтересів усіх учасників процесу. Наприклад, принцип законності визначає обов'язковість дотримання всіх процесуальних норм, що забезпечує передбачуваність і стабільність судового розгляду. Принцип змагальності стимулює сторони до активної участі у процесі, подання доказів та аргументів, що дозволяє суду встановити істину в справі. Принцип гласності забезпечує відкритість розгляду та контроль за процесуальними діями, а оперативність і ефективність судочинства гарантують своєчасний захист прав та інтересів учасників [13].

Таким чином, дотримання цих принципів створює збалансоване правове середовище, у якому учасники процесу можуть повною мірою реалізовувати свої права, одночасно виконуючи встановлені обов'язки, що забезпечує належний порядок і ефективність господарського судочинства.

1.2. Класифікація та загальна характеристика учасників господарського процесу

Учасники господарського процесу – це суб'єкти, які беруть активну участь у розгляді господарських спорів і наділені певними процесуальними правами та обов'язками. Вони забезпечують реалізацію принципів законності, рівності та змагальності у судовому процесі, а також сприяють ефективному та справедливому вирішенню спорів. До основних категорій учасників належать [3]:

1. Сторони процесу – позивач і відповідач.
 - Позивач – особа (юридична чи фізична), яка звертається до господарського суду для захисту своїх прав або інтересів. Позивач формулює предмет позову, подає докази та аргументи, що підтверджують його вимоги, і має право брати участь у всіх процесуальних діях, пов'язаних із розглядом справи.
 - Відповідач – особа, проти якої пред'явлено позов. Відповідач має право заперечувати проти вимог позивача, надавати власні докази, брати участь у дебатах та оскаржувати рішення суду. Сторони процесу є головними учасниками, між якими виникає спір, і саме від їх активності залежить повнота та об'єктивність розгляду.
2. Треті особи – особи, які не є основними сторонами спору, але мають законний інтерес у справі або можуть впливати на результат процесу. Треті особи можуть подавати докази, брати участь у засіданнях, вносити клопотання та заявляти свої процесуальні вимоги, якщо вони прямо пов'язані

з предметом спору. Їх участь дозволяє враховувати інтереси всіх зацікавлених суб'єктів і забезпечує більш комплексне вирішення господарського спору.

3. Представники сторін – адвокати, юрисконсульты або інші особи, які діють від імені сторони на підставі належним чином оформленої довіреності. Представники забезпечують професійне ведення справи, подають документи, докази, клопотання та беруть участь у засіданнях замість сторони. Їх присутність особливо важлива у складних господарських спорах, що потребують спеціалізованих знань у галузі права, бухгалтерського обліку чи економіки [14].

4. Суд – орган, який здійснює правосуддя та виступає гарантом законності та справедливості процесу. Суд контролює дотримання процесуальних норм учасниками, забезпечує реалізацію їх прав та виконання обов'язків, розглядає докази, формує рішення та забезпечує його виконання. У межах господарського процесу суд одночасно виступає нейтральним арбітром і контролюючим органом, що забезпечує баланс інтересів усіх учасників.

Таким чином, взаємодія всіх цих категорій учасників створює ефективне правове середовище, в якому забезпечується захист майнових та немайнових прав, дотримання принципів справедливості та законності, а також гарантується належний порядок ведення господарського судочинства.

Учасники господарського процесу мають різні права і обов'язки, що визначаються законодавством та регламентом судочинства. Розмежування ролей дозволяє уникати конфліктів, забезпечує дотримання принципів рівності та змагальності [5].

1.3. Правова природа процесуальних прав та обов'язків учасників

Процесуальні права учасників господарського процесу є ключовим механізмом реалізації їх законних інтересів у межах судового розгляду. Вони

забезпечують сторонам і третім особам можливість впливати на хід справи, захищати свої права та досягати об'єктивного і справедливого вирішення спору. Ці права визначають рамки участі учасників у процесі і створюють умови для рівності, змагальності та прозорості судового розгляду.

1. Право на подання позову, клопотань та заяв.

Це право надає учасникам процесу можливість ініціювати розгляд справи або реагувати на дії іншої сторони. Позов дозволяє позивачу формулювати свої вимоги та обґрунтовувати їх доказами, а відповідачеві — подавати заперечення. Клопотання та заяви дають змогу ініціювати процесуальні дії, такі як допит свідків, залучення експертів, витребування документів або зміна предмета спору. Через подання документів учасники реалізують свої права на активну участь у процесі та забезпечують суд повною інформацією для прийняття рішення [16].

2. Право на надання доказів, заперечень та аргументів.

Це право дозволяє сторонам підтверджувати свої вимоги або заперечення за допомогою доказів, надавати пояснення та логічно обґрунтовувати позицію. Учасники можуть подавати документи, свідчення, експертні висновки, аудиторські та фінансові дані, що сприяє всебічному дослідженню обставин справи. Право на аргументацію та надання доказів є основою принципу змагальності, оскільки забезпечує можливість сторін повноцінно представити свої інтереси та впливати на рішення суду.

3. Право на участь у судових засіданнях.

Участь у засіданнях дозволяє безпосередньо брати участь у процесі, представляти позицію сторони, ставити питання іншим учасникам, коментувати докази та подавати пояснення суду. Це право реалізується особисто або через представника і забезпечує активне втручання учасника у процес, контроль за дотриманням законності та можливість оперативно реагувати на дії опонента [7].

4. Право на оскарження рішень та постанов суду.

Учасники процесу мають право на апеляційне, касаційне або інше передбачене законом оскарження рішень та постанов суду. Це право дозволяє перевірити правильність застосування норм процесуального та матеріального права, усунути порушення процесуальних правил та забезпечити захист законних інтересів сторін на всіх рівнях судової системи.

Таким чином, процесуальні права учасників господарського процесу створюють основу для активного, збалансованого та справедливого ведення судового розгляду, забезпечують дотримання принципів законності, змагальності та рівності сторін, а також сприяють формуванню прозорого та передбачуваного правового середовища у сфері господарської діяльності.

Процесуальні обов'язки учасників господарського процесу є невід'ємною частиною забезпечення дисципліни, порядку та ефективності судового розгляду. Вони спрямовані на підтримку законності, рівності сторін, змагальності та оперативності розгляду справи, а також на гарантування реалізації прав усіх учасників процесу [20].

1. Явка до суду у встановлені строки.

Учасники зобов'язані брати участь у судових засіданнях особисто або через представників відповідно до визначеного судом графіка. Явка у строки дозволяє своєчасно подавати пояснення, брати участь у дебатах, реагувати на дії опонента та контролювати хід процесу. Недотримання цього обов'язку може призвести до розгляду справи без участі сторони, залишення позову або заперечень без розгляду, що негативно впливає на результат справи.

2. Подання достовірних доказів.

Учасники зобов'язані надавати лише правдиву, перевірену та належним чином оформлену інформацію, включаючи документи, свідчення, експертні висновки та інші матеріали. Надання недостовірних доказів або їх приховування підриває принципи справедливості, може призвести до накладення процесуальних санкцій і поставити під сумнів законність судового

рішення. Дотримання цього обов'язку сприяє об'єктивності розгляду та справедливому встановленню істини у справі.

3. Дотримання норм етичної поведінки у процесі.

Учасники повинні дотримуватися етики судового процесу, проявляти повагу до суду, сторін та інших учасників, уникати агресивних, образливих або некоректних висловлювань. Дотримання правил поведінки сприяє цивілізованому проведенню засідань, підтримує авторитет суду та створює умови для конструктивного та ефективного розгляду справи [15].

4. Виконання рішень суду та інших процесуальних доручень.

Учасники зобов'язані виконувати рішення суду, а також інші процесуальні доручення, такі як подання додаткових документів, участь у доказових діях, надання пояснень або виконання забезпечувальних заходів. Виконання цих обов'язків гарантує безперешкодний хід процесу, своєчасність розгляду справи та реалізацію прав усіх сторін, а також дозволяє уникнути затягування процесу або порушення принципів законності та змагальності.

Таким чином, дотримання процесуальних обов'язків є критично важливим для підтримки дисципліни, порядку і справедливості у господарському процесі. Виконання цих обов'язків забезпечує належне функціонування суду, ефективний захист прав та законних інтересів учасників, а також сприяє стабільності та передбачуваності господарського судочинства.

Важливим аспектом є взаємозв'язок прав і обов'язків: реалізація прав передбачає одночасне виконання обов'язків, що забезпечує баланс інтересів сторін та ефективність судового процесу [2].

Таким чином, господарський процес виступає складною системою правових норм, що регламентують порядок розгляду господарських спорів. Учасники процесу – сторони, треті особи та їх представники – є ключовими суб'єктами, які забезпечують реалізацію принципів законності, рівності та змагальності. Процесуальні права надають їм можливість захищати свої інтереси, тоді як обов'язки створюють гарантії належного функціонування

судового процесу. Аналіз теоретичних засад прав і обов'язків учасників дозволяє закласти основу для практичного вивчення механізмів їх реалізації у господарському судочинстві України.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВА УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ

2.1. Основні категорії процесуальних прав

Процесуальні права учасників господарського процесу мають фундаментальне значення для забезпечення законності, справедливості та ефективності судового розгляду. Вони створюють умови для повного та всебічного дослідження обставин справи, дозволяючи сторонам і третім особам захищати свої законні інтереси та впливати на хід процесу. Такі права включають можливість подавати позови, заперечення, клопотання та заяви, надавати докази, запрошувати експертів, брати участь у судових засіданнях, оскаржувати рішення та постанови суду [1].

Крім того, процесуальні права сприяють реалізації принципів рівності та змагальності сторін, адже кожен учасник отримує можливість активно впливати на встановлення істини у справі, захищати свої права і запобігати порушенню законних інтересів. Вони також забезпечують контроль за законністю дій інших учасників процесу та дозволяють запобігати свавіллю чи необґрунтованим рішенням.

Таким чином, процесуальні права є не лише формальним інструментом участі у судовому процесі, а й ключовим механізмом, який гарантує справедливе, збалансоване та ефективне розв'язання господарських спорів, забезпечуючи правову визначеність та стабільність господарського середовища.

До основних категорій процесуальних прав належать [8]:

- Право на подання позову та заяв – учасники мають право ініціювати розгляд спору або заявляти клопотання щодо процесуальних дій.

- Право на участь у судових засіданнях – забезпечує безпосередню присутність учасників під час розгляду справи та можливість впливати на рішення.
- Право на надання доказів – сторони мають можливість представляти документи, показання свідків, експертні висновки та інші докази для підтвердження своїх вимог або заперечень.
- Право на оскарження судових рішень та постанов – учасники можуть звертатися до вищих судових інстанцій у випадку незгоди з рішенням суду.

Ці права забезпечують рівноправність сторін, змагальність та відкритість судового процесу, що є одним із головних принципів господарського судочинства. Рівноправність гарантує, що кожна сторона має однакові можливості для подання позовних вимог, заперечень, доказів та клопотань, що дозволяє уникнути переваг однієї зі сторін у розгляді спору. Змагальність створює умови для активного протистояння сторін у доказуванні своєї позиції, що сприяє об'єктивному встановленню істини та правильному вирішенню справи [16].

Відкритість процесу (гласність) забезпечує прозорість дій усіх учасників, дозволяє контролювати законність процедур та підвищує довіру до судової системи. Вона дає можливість стороні отримувати повну інформацію про стан справи, присутнім у засіданнях спостерігати за ходом процесу та впливати на його перебіг через законні механізми.

Таким чином, процесуальні права не лише захищають інтереси конкретних учасників, а й виконують ключову суспільну функцію, підтримуючи принципи справедливості, законності та передбачуваності господарського судочинства, що в кінцевому підсумку сприяє стабільності та розвитку господарських відносин в Україні.

2.2. Права сторін, третіх осіб та представників

Сторони процесу — позивач і відповідач — є основними учасниками господарського процесу та мають найбільш широкий спектр процесуальних прав, що забезпечує їм реальну можливість захисту своїх законних інтересів і впливу на хід судового розгляду.

1. Право на самостійне формулювання вимог та заперечень. Кожна сторона має право визначати предмет позову або характер заперечень проти позовних вимог іншої сторони. Позивач формулює свої вимоги щодо захисту порушених прав або відшкодування збитків, а відповідач може висловлювати заперечення, обґрунтовувати свою позицію та подавати власні контраргументи. Це право забезпечує повну автономію сторін у визначенні предмету спору та формуванні позиції, що гарантує змагальність процесу і дозволяє суду отримати всебічну картину обставин справи [10].

2. Право на ініціювання доказових дій. Сторони мають право подавати та вимагати проведення доказових заходів, які підтверджують їх позицію. До таких заходів належать подання документів, свідчень, висновків експертів, запитів до державних та комерційних установ, а також проведення інших процесуальних дій, передбачених законодавством. Можливість ініціювати доказові дії дозволяє сторонам активно впливати на встановлення істини у справі та забезпечує об'єктивність і повноту розгляду спору.

3. Право на участь у розгляді справи, подання клопотань та участь у дебатах. Кожна сторона має право брати безпосередню участь у судових засіданнях, висловлювати свою позицію, задавати питання іншим учасникам та подавати клопотання щодо процесуальних дій, наприклад, про допит свідків, залучення експертів або додаткові доказові заходи. Участь у дебатах дозволяє сторонам узагальнити надані докази, аргументувати свою позицію перед судом і впливати на формування рішення. Це право є ключовим елементом принципу змагальності та рівності сторін у господарському процесі [1].

Таким чином, права сторін забезпечують не лише захист конкретних інтересів учасників, а й формують умови для справедливого, прозорого та збалансованого судового розгляду, що є основою ефективного господарського судочинства.

Треті особи, які беруть участь у процесі, мають права лише у межах свого законного інтересу. Вони можуть [6]:

- подавати клопотання;
- надавати докази;
- брати участь у засіданнях, що стосуються їх інтересів.

Представники сторін у господарському процесі — це адвокати, юрисконсульти або інші уповноважені особи, які діють від імені сторони на підставі належним чином оформленої довіреності. Їх роль полягає у забезпеченні професійного ведення справи, захисті інтересів сторони та належній реалізації її процесуальних прав.

1. Право подавати позови та клопотання. Представники мають можливість від імені сторони готувати та подавати позовні заяви, заперечення, клопотання та інші процесуальні документи. Це дозволяє сторонам ефективно реалізовувати свої права навіть у випадку, якщо вони не можуть особисто брати участь у судових засіданнях або потребують професійної юридичної підтримки. Представники забезпечують правильне оформлення документів, своєчасність їх подання та відповідність процесуальним вимогам.

2. Право представляти докази. Представники здійснюють подання доказів від імені сторони, включаючи документи, свідчення, експертні висновки, аудиторські та фінансові дані, що підтверджують позицію сторони у справі. Вони можуть ініціювати проведення додаткових доказових дій, брати участь у допитах свідків, надавати пояснення та аргументувати позицію сторони перед судом. Це право є критично важливим для забезпечення всебічного та об'єктивного розгляду спору [11].

3. Право оскаржувати рішення та постанови суду. Представники мають право готувати апеляційні, касаційні та інші процесуальні скарги від

імені сторони, захищаючи її інтереси у разі незгоди з рішенням суду. Вони здійснюють аналіз рішень, визначають підстави для їх оскарження та формулюють правові аргументи, що сприяє ефективному захисту сторони на всіх рівнях судового розгляду.

Таким чином, представники сторін забезпечують професійне та компетентне виконання процесуальних прав, сприяють дотриманню законності та змагальності у господарському процесі і підвищують ефективність захисту інтересів сторін, особливо у складних комерційних спорах.

2.3. Механізми реалізації процесуальних прав та їх гарантії

Процесуальні права учасників господарського процесу забезпечуються комплексом спеціально визначених механізмів та процедур, які гарантують їх реалізацію у відповідності до законодавства та принципів справедливого судочинства. До основних способів реалізації цих прав належать [1]:

1. Процесуальні документи. До цього виду належать позови, заперечення, клопотання, заяви та інші письмові документи, що подаються учасниками до суду. Позовна заява дає можливість сторони формалізувати свої вимоги та обґрунтувати їх фактами та доказами. Заперечення дозволяє відповідачу викласти свою позицію, оскаржити твердження позивача та представити свої докази. Клопотання та заяви спрямовані на ініціювання процесуальних дій, наприклад, призначення експертизи, виклик свідків або витребування додаткових документів. Ці документи є основним інструментом комунікації учасників із судом та іншими сторонами, що забезпечує можливість реалізації прав та захисту інтересів у письмовій формі.

2. Судові засідання. Судові засідання є безпосередньою формою реалізації прав учасників. Вони надають можливість сторонам особисто або через представників висловлювати свою позицію, ставити питання іншим

учасникам процесу, подавати пояснення та докази. Під час засідань суд контролює дотримання процесуальних норм, забезпечує рівноправність сторін і змагальність, а також формує об'єктивну картину спору. Участь у засіданні дозволяє учасникам безпосередньо впливати на хід розгляду справи та реагувати на дії протилежної сторони [4].

3. Механізми захисту прав. Для забезпечення ефективного захисту процесуальних прав учасників передбачено спеціальні механізми, такі як апеляційне, касаційне та інші види оскарження рішень суду. У разі порушення процесуальних норм або неправомірного обмеження прав сторони, ці механізми дозволяють оскаржити дії суду або рішення першої інстанції. Перегляд рішень у касаційному чи апеляційному порядку забезпечує додатковий рівень контролю та гарантує дотримання законності і справедливості.

4. Процесуальні гарантії. Законодавство встановлює певні гарантії, які сприяють ефективній реалізації прав учасників. До них належать: встановлені строки для подання процесуальних документів, обов'язкове повідомлення сторін про дату та місце розгляду справи, забезпечення права на ознайомлення з матеріалами справи, а також надання правової допомоги у випадках, передбачених законом. Ці гарантії створюють рівні умови для всіх учасників процесу, дозволяють уникнути порушень прав сторін та забезпечують належний порядок ведення господарського судочинства.

Таким чином, комплексне застосування процесуальних документів, участь у судових засіданнях, механізми захисту та процесуальні гарантії створює ефективну систему реалізації прав учасників господарського процесу. Вона забезпечує збалансованість інтересів сторін, дотримання принципів змагальності та законності, а також сприяє справедливому та об'єктивному вирішенню господарських спорів.

Ефективне використання цих механізмів дозволяє забезпечити баланс інтересів сторін і зберегти принципи рівності, законності та змагальності в господарському процесі [17].

Таким чином, процесуальні права учасників господарського процесу є ключовим елементом забезпечення ефективності та законності судового розгляду. Вони надають можливість сторонам, третім особам та їх представникам реалізовувати свої законні інтереси, брати активну участь у встановленні істини та впливати на результати справи. Механізми реалізації цих прав, а також процесуальні гарантії створюють основу для справедливого та збалансованого розгляду господарських спорів, що є важливим для розвитку ефективного господарського судочинства в Україні.

РОЗДІЛ 3

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОBOB'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ

3.1. Обов'язки сторін та третіх осіб

Процесуальні обов'язки учасників господарського процесу визначають рамки їх поведінки у судовому процесі та забезпечують належне функціонування судочинства. Виконання цих обов'язків сприяє встановленню істини, збереженню принципів рівності сторін та змагальності.

До основних обов'язків сторін у господарському процесі належать кілька взаємопов'язаних категорій, виконання яких забезпечує ефективність, законність і справедливість розгляду справи [1].

1. Явка у судові засідання. Сторони зобов'язані брати участь у розгляді справи особисто або через належним чином уповноважених представників. Явка забезпечує безпосередній контакт з судом, можливість надання пояснень, реагування на дії іншої сторони та участь у дебатах. Недотримання цього обов'язку може призвести до негативних процесуальних наслідків, таких як розгляд справи без участі сторони або залишення її позову чи заперечень без розгляду, що підкреслює важливість особистої або представницької участі у судовому процесі.

2. Надання достовірних доказів. Учасники процесу зобов'язані подавати лише правдиву, перевірену та достовірну інформацію. Це включає документи, свідчення, експертні висновки, бухгалтерські та фінансові дані. Подача недостовірних доказів або їх приховування підриває принципи справедливості та законності, може стати підставою для накладення процесуальних санкцій і негативно вплинути на результат справи. Дотримання цього обов'язку гарантує, що суд отримує об'єктивну і повну інформацію для прийняття правильного рішення [13].

3. Дотримання строків процесуальних дій. Сторони зобов'язані своєчасно подавати позови, заперечення, докази, клопотання та інші процесуальні документи. Дотримання встановлених законодавством строків дозволяє уникнути затягування процесу, забезпечує рівні умови для всіх учасників і сприяє оперативності розгляду справи. Несвоєчасне виконання цього обов'язку може призвести до пропуску процесуальних строків, залишення позовів без розгляду або накладення інших процесуальних санкцій [15].

4. Поважна поведінка у суді. Учасники процесу повинні дотримуватися етики та норм судового етикету, проявляти повагу до суду, опонентів та інших учасників процесу. Це передбачає коректне спілкування, уникнення агресивних або образливих дій, а також дотримання дисципліни під час засідань. Поважна поведінка сприяє створенню цивілізованого та ефективного процесу, забезпечує належний порядок розгляду справи та підтримує авторитет судової системи.

Таким чином, дотримання цих обов'язків є обов'язковою умовою для забезпечення прав учасників, ефективного та справедливого розгляду господарських спорів, а також підтримання стабільності та передбачуваності господарського судочинства.

Треті особи у господарському процесі – це суб'єкти, які не є сторонами спору, але мають законний інтерес у справі або можуть впливати на її результат. Вони беруть участь у процесі лише у межах своїх прав та інтересів, що накладає на них певні обов'язки, виконання яких забезпечує законність і ефективність судового розгляду [2].

1. Участь у розгляді лише у тих засіданнях, які стосуються їх інтересів. Треті особи зобов'язані брати участь у судових засіданнях лише у частині, що безпосередньо стосується їх законного інтересу. Вони не можуть втручатися у питання, що не мають до них відношення, і повинні обмежувати свою активність межами, визначеними судом. Такий підхід дозволяє зберегти порядок у процесі, запобігти надмірному ускладненню розгляду справи та

гарантує, що суд приділяє увагу лише актуальним аспектам, пов'язаним із законними правами третіх осіб.

2. Подання правдивих доказів та пояснень. Треті особи зобов'язані подавати тільки достовірні та перевірені докази, давати об'єктивні пояснення та надавати інформацію, що безпосередньо підтверджує їх законний інтерес у справі. Надання недостовірної або неповної інформації може призвести до негативних процесуальних наслідків, включаючи накладення санкцій або обмеження права участі у процесі. Дотримання цього обов'язку сприяє об'єктивності розгляду справи та захисту прав усіх учасників процесу.

3. Дотримання правил поведінки у суді. Треті особи зобов'язані дотримуватися етики судового процесу, проявляти повагу до суду, сторін і інших учасників, уникати некоректних, агресивних або образливих висловлювань. Вони повинні слідувати встановленим нормам поведінки під час засідань, що включає своєчасну явку, коректне оформлення процесуальних документів та дотримання дисципліни. Така поведінка забезпечує цивілізований порядок розгляду справи, підтримує авторитет суду та сприяє ефективності процесу [12].

Таким чином, дотримання третіх осіб своїх обов'язків у межах законного інтересу є важливою складовою забезпечення ефективного господарського судочинства. Виконання цих обов'язків дозволяє створити баланс прав та обов'язків усіх учасників процесу, що сприяє дотриманню принципів змагальності та рівності сторін. Крім того, активна, але законно обмежена участь третіх осіб забезпечує об'єктивність розгляду справи, надає суду додаткову інформацію та дозволяє врахувати інтереси всіх зацікавлених суб'єктів.

Дотримання обов'язків третіх осіб також сприяє підтриманню порядку та дисципліни у судовому процесі, зменшує ризики затягування розгляду та виникнення конфліктів між учасниками. Це, у свою чергу, підвищує ефективність діяльності суду, дозволяє своєчасно приймати обґрунтовані

рішення та забезпечує стабільність правових відносин у сфері господарської діяльності.

Отже, активне і відповідальне виконання обов'язків третіх осіб не лише захищає їх законні інтереси, а й зміцнює загальні процесуальні механізми господарського судочинства, сприяє справедливому, прозорому та передбачуваному розгляду спорів, що є запорукою належного функціонування системи правосуддя в Україні.

3.2. Відповідальність за порушення процесуальних обов'язків

Порушення обов'язків учасників господарського процесу може мати серйозні правові наслідки та призводити до різного роду відповідальності, передбаченої законодавством. Такі заходи спрямовані на забезпечення дисципліни у процесі, дотримання процесуальних норм та захист законних інтересів усіх учасників справи [5].

1. Процесуальні санкції.

Суд може застосовувати різні види процесуальних санкцій до учасників, які порушують встановлені правила або проявляють неповагу до суду. До таких заходів належать попередження суду, письмові зауваження, а також накладення штрафів за невиконання рішень суду або неналежну поведінку під час засідань. Мета процесуальних санкцій полягає не лише у покаранні, а й у запобіганні повторним порушенням та забезпеченні належного порядку ведення процесу.

2. Відмови у прийнятті доказів або клопотань [18].

У разі несвоєчасного, неналежного або неповного подання документів, доказів чи процесуальних клопотань суд має право відмовити у їх прийнятті. Таке обмеження стимулює учасників дотримуватися процесуальних строків і вимог законодавства, підвищує дисципліну та забезпечує рівні умови для всіх сторін у процесі. Відмова у прийнятті доказів також гарантує, що розгляд

справи буде зосереджений на об'єктивних та належним чином оформлених матеріалах, що сприяє справедливому вирішенню спору.

3. Відповідальність за завідомо неправдиві докази.

Надання фальшивих або свідомо неправдивих доказів є серйозним порушенням процесуальних норм і тягне за собою відповідальність відповідно до законодавства. Це може включати накладення штрафів, відшкодування збитків або навіть кримінальну відповідальність у випадках надання завідомо фальшивої інформації. Така відповідальність покликана забезпечити чесність і добросовісність учасників процесу та підвищити довіру до судової системи [19].

Таким чином, встановлені законом механізми відповідальності учасників сприяють підтриманню дисципліни, дотриманню процесуальних правил, змагальності та рівноправності сторін у господарському процесі. Вони дозволяють своєчасно реагувати на порушення, захищати законні інтереси сторін та забезпечувати ефективний, справедливий і передбачуваний розгляд господарських спорів.

Застосування цих механізмів забезпечує дисципліну в процесі та гарантує ефективність реалізації прав учасників господарського процесу. Процесуальні санкції, відмови у прийнятті неналежних доказів або клопотань, а також відповідальність за завідомо неправдиві матеріали створюють правове підґрунтя для дотримання встановлених норм, строків та правил поведінки у суді. Вони стимулюють учасників до своєчасного та належного виконання своїх обов'язків, сприяють повній і об'єктивній подачі доказів, а також підтримують рівноправність і змагальність сторін [9].

Крім того, використання цих механізмів сприяє формуванню культури відповідального ставлення до процесу, підвищує дисциплінованість і професіоналізм учасників, а також зміцнює авторитет суду. Завдяки цьому забезпечується передбачуваність судового процесу, що особливо важливо у господарських спорах, де від точності, своєчасності та законності дій

учасників залежить захист майнових та немайнових прав суб'єктів господарювання.

Таким чином, ефективне застосування механізмів дисциплінарного та процесуального контролю є ключовим інструментом підтримки справедливості, законності та стабільності господарського судочинства, забезпечуючи належне функціонування правового середовища у сфері господарських відносин.

3.3. Практичні аспекти забезпечення обов'язків учасників

У практичному плані забезпечення процесуальних обов'язків учасників господарського процесу досягається за допомогою комплексного використання встановлених законодавством процедур та механізмів контролю. Це дозволяє не лише підтримувати порядок у судовому процесі, а й забезпечує ефективну реалізацію прав усіх учасників [1].

1. Контроль суду за дотриманням строків і правил подання документів.

Суд здійснює постійний нагляд за тим, щоб учасники дотримувалися визначених законодавством строків подання позовів, заперечень, доказів та клопотань. Також суд перевіряє правильність оформлення документів і відповідність їх змісту вимогам процесуального законодавства. Такий контроль дозволяє своєчасно виявляти порушення і забезпечує, щоб розгляд справи проходив у встановленому порядку без затягування, що підвищує ефективність судового процесу.

2. Чітке регламентування процедур подання доказів, позовів та клопотань [7].

Процесуальні норми детально визначають, як і в якій формі повинні подаватися документи та докази. Це регламентування сприяє системності та організованості розгляду справи, дозволяє уникнути хаотичного або

необґрунтованого подання матеріалів, забезпечує повноту і своєчасність дослідження доказів, а також створює рівні умови для всіх сторін у процесі.

3. Активне залучення представників сторін для належного виконання процесуальних дій.

Представники сторін, такі як адвокати та юрисконсультанти, забезпечують професійне ведення процесуальних дій, належне оформлення документів, подання доказів та клопотань у строки, передбачені законом. Їх активна участь дозволяє сторонам ефективно реалізовувати свої права, забезпечує правильне та своєчасне виконання обов'язків та зменшує ризики процесуальних порушень.

4. Застосування процесуальних санкцій у разі порушень [12].

У разі невиконання учасниками своїх обов'язків суд може застосовувати різноманітні санкції, такі як попередження, відмова у прийнятті доказів або клопотань, накладення штрафів за порушення процесуальних правил чи неповагу до суду. Застосування санкцій сприяє дисципліні, дотриманню строків і правил, а також забезпечує рівні умови для всіх учасників процесу.

Таким чином, практичне забезпечення процесуальних обов'язків є комплексним заходом, який поєднує контроль суду, чітке регламентування процедур, активну участь представників сторін та застосування санкцій. Це дозволяє підтримувати порядок у процесі, підвищує ефективність розгляду господарських спорів, забезпечує справедливість та дотримання законності, а також гарантує реалізацію прав усіх учасників господарського судочинства.

Такий підхід дозволяє підтримувати баланс між правами та обов'язками учасників, сприяє справедливому розгляду спорів і підвищує ефективність господарського судочинства [10].

Отже, процесуальні обов'язки учасників господарського процесу відіграють надзвичайно важливу роль у забезпеченні дисципліни та порядку під час судового розгляду. Їх дотримання гарантує належну реалізацію процесуальних прав сторін, третіх осіб та їх представників, дозволяє забезпечити рівність учасників і дотримання принципів змагальності та

законності. Практичне застосування механізмів контролю за виконанням обов'язків створює основу для справедливого, оперативного та ефективного господарського судочинства.

ВИСНОВОК

Проведене дослідження засвідчило, що учасники господарського процесу – сторони, треті особи та їх представники – є ключовими суб'єктами, від яких значною мірою залежить ефективність та законність розгляду господарських справ. Правильне визначення та реалізація їх процесуальних прав і обов'язків забезпечує дотримання основних принципів господарського процесу, таких як законність, рівність сторін, змагальність, оперативність та гласність.

Процесуальні права учасників є основою для захисту їх законних інтересів у суді. Вони включають право на подання позову та заяв, участь у судових засіданнях, надання доказів, оскарження рішень і постанов суду. Реалізація цих прав забезпечується через механізми процесуальної діяльності, такі як подання документів, участь у засіданнях, використання процедур апеляційного та касаційного оскарження, а також через гарантії, передбачені законодавством [14].

Процесуальні обов'язки учасників, у свою чергу, створюють умови для дисциплінованого та ефективного судового процесу. До них належать явка у судові засідання, надання достовірних доказів, дотримання процесуальних строків, поважна поведінка та виконання рішень суду. Порушення обов'язків тягне за собою застосування санкцій, що забезпечує належну дисципліну та підтримує баланс між правами та обов'язками учасників.

Комплексний аналіз теоретичних та практичних аспектів процесуальних прав і обов'язків показав, що їх правильне поєднання та регламентація є запорукою ефективного, справедливого і законного розгляду господарських спорів. Виявлені проблемні моменти у практичній реалізації прав і обов'язків учасників дозволяють зробити висновок про необхідність постійного вдосконалення процесуального законодавства та судової практики з метою підвищення ефективності господарського судочинства в Україні [3].

Отже, результати дослідження підтверджують, що процесуальні права та обов'язки учасників господарського процесу мають важливе значення не лише для окремих суб'єктів господарювання, а й для забезпечення стабільності, передбачуваності та справедливості правового регулювання господарських відносин у цілому.

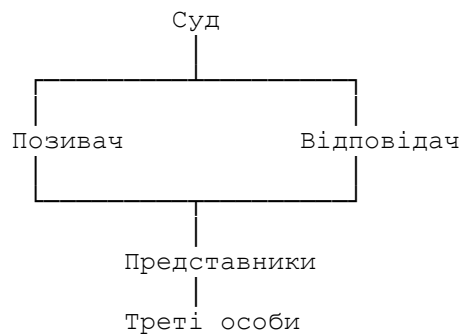
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Багрій О.І. Господарське процесуальне право України. – К.: Юрінком Інтер, 2019. – 320 с.
2. Верховний Суд України. Практика застосування господарського процесуального законодавства. – URL: <https://www.scourt.gov.ua>.
3. Гнатюк О.П. Процесуальні санкції за порушення обов’язків учасників // Правова держава. – 2021. – № 5. – С. 54–61.
4. Господарський процесуальний кодекс України від 6 грудня 2005 р. № 1798-IV.
5. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2453-VI.
6. Ковальчук С.П. Господарський процес: теорія та практика. – К.: Центр учбової літератури, 2017. – 312 с.
7. Козловський І.І. Господарське судочинство: навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2020. – 280 с.
8. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.
9. Кравченко Т.В. Правові основи процесуальних прав учасників судочинства. – Одеса: Астролябія, 2018. – 178 с.
10. Кучеренко В.В. Процесуальні гарантії учасників господарського процесу. – Львів: Астролябія, 2018. – 184 с.
11. Лавренчук О.М. Процесуальні права сторін у господарському судочинстві // Право України. – 2020. – № 6. – С. 78–85.
12. Мельник П.В. Треті особи у господарському процесі: правові аспекти. – Х.: Юридична думка, 2019. – 210 с.
13. Петренко М.С. Змагальність та рівність сторін у господарському процесі // Юридичний вісник. – 2019. – № 3. – С. 12–19.
14. Руденко В.М. Механізми забезпечення процесуальних прав у господарському судочинстві // Юридичний журнал. – 2022. – № 2. – С. 15–23.

15. Савенко І.М. Сторони та учасники господарського процесу: права та обов'язки. – Х.: Право, 2020. – 256 с.
16. Тимченко А.В. Представництво сторін у господарському судочинстві // Вісник Київського національного університету права. – 2021. – № 3. – С. 32–40.
17. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV.
18. Черненко Л.В. Процесуальні права та обов'язки учасників господарського судочинства // Юридичний вісник України. – 2021. – № 4. – С. 45–52.
19. Шевчук А.І. Проблеми реалізації процесуальних прав і обов'язків у господарському судочинстві України // Вісник господарського судочинства. – 2022. – № 1. – С. 5–14.
20. Якимчук Л.І. Процесуальні обов'язки учасників господарського процесу. – Львів: Право і бізнес, 2018. – 196 с.

ДОДАТКИ

Схема учасників господарського процесу

Пояснення:

- Суд – орган, який здійснює правосуддя та контролює процес.
- Позивач – особа, яка звертається до суду для захисту своїх прав.
- Відповідач – особа, проти якої пред'явлено позов.
- Представники – особи, що діють від імені сторін на підставі довіреності.
- Треті особи – особи, які мають законний інтерес у справі або можуть впливати на результат.

Зразок процесуального документа

(позовна заява)

Позовна заява

- Назва суду
- Повне найменування позивача та відповідача
- Предмет позову та обставини справи
- Обґрунтування позовних вимог
- Перелік доказів
- Прохальна частина (що просить суд)
- Дата та підпис

Таблиця прав і обов'язків учасників господарського процесу

Категорія учасників	Основні права	Основні обов'язки
Позивач	Подання позову, доказів, участь у засіданнях	Дотримання строків, надання достовірних доказів
Відповідач	Заперечення, подання доказів, участь у засіданнях	Дотримання строків, надання достовірних доказів
Треті особи	Подання клопотань, доказів	Участь у межах законного інтересу, подання достовірних доказів
Представники	Представництво сторони, подання документів	Дотримання довіреності та процесуальних правил